

A Könyv és a Magyar Tudomány Akadémia Könyvtár, közös gondozásában a kéziratkönyvtárban jelent meg Fekete Lajos: „A hódoltság török levéltári forrásai nyomában” című kötete. Bevezetőjében Dávid Géza szerkesztő a következőképpen emlékezik a mintegy 25 éve elhunyt nemzetközi hírű tudósra:

„Születésének 100. évfordulója alkalmából tiszteleg a kötet Fekete Lajos emléke előtt. Az előtt a nagy tudós előtt, aki — túlzás nélkül állíthatjuk — egy tudomány szak, nevezetesen az oszmán-török paleográfia és diplomatika európai megalapozója, s ehhez kapcsolódóan a maga korában a török levéltárügy legjobb ismerője volt. Fáradhatatlanul gyűjtötte és rendszerezte a Magyarországra vonatkozó iratokat, nagy álma volt az egykori budai defterháne anyagának minél teljesebb rekonstrukciója.

Terjedelmi korlátok miatt nem volt módunk az életmű teljes magyar nyelvű termésének ismertetésére. Ezért úgy döntöttünk, hogy válogatásunkkal elsősorban a források feltáróját és kiadóját állítjuk a középpontba. Mégis, két általános mondanivalójú tanulmánnyal kívántuk keretbe foglalni a kötetet. Az egyikben a levéltáros szemével látjuk a török közigazgatás központi és helyi működését, a másikban, a szerző akadémiai székfoglalójában pedig a magyarországi tímár-rendszerrel kapcsolatos fejtegetéseit olvashatjuk. Összeállításunk második és harmadik darabja Fekete Lajos két olyan, nehezen megtalálható anyagközlését teszi hozzáférhetővé, amelyek a legfontosabb hódoltsági városok népcsedési viszonyainak vizsgálatához nyújthatnak fontos adatokat. Az egyikben Buda, Pest és Óbuda XVI. századi összeírásaiból kapunk ízelítőt. Az egykori főváros és közvetlen környékének 1547. évi dzsizje-kimutatása ugyan csak a módosabb lakosokat tartalmazza, az időközben kiadott 1546-os tahrir-defterrel szembeállítva azonban igen jól hasznosítható tanúsága. A másik nagylélegzetű dolgozat pedig a Vác városáról készült török házösszeírást teszi közkinccsé, egy kivételes ritkaságot: hasonló felmérésről birodalom-szerte sincs tudomásunk.

Egy fontos irattípust, a hadjáratok győzelmi jelentéseit, azaz a fethnámékat mutatja be a következő tanulmány, amely dokumentálja is az elmondottakat, igaz nem valamelyik oszmán uralkodótól származóval, de egy annál érdekesebbel: Uzun Haszánnak II. Mehmedhez küldött perzsa nyelvű kettős fethnáméjával. S bár még ezután is e forrásfajtaival kapcsolatos cikk jön, itt már azokhoz a beszámolókhöz érünk, amelyeket külföldi tanulmányútjairól készített Fekete Lajos. Velence, Berlin és Drezda gyűjteményeit vizsgálta át, melyek számos magyar vonatkozású török kútfőt rejtenek. A drezdai kollekción két rendkívüli jelentőségű XVII. századi deftert emelt ki páratlan érzékkel, melyek magyar édeklődésre számot tartó parancsait kivonatolta.

Az utolsó blokkot négy magyarországi török iratkollekció ismertetése teszi ki. Fontosságuk szerint csoportosítottam őket, azaz előre vettem a két jelentős hódoltsági központra, Debrecenre és Gyöngyösre vonatkozó anyag regesztáit, majd utánuk kaptak helyet az azóta is szinte alig felhasznált két főúri család, a Zichy és a Rákóczi-Aspremont família birto-

kaiból kelt török dokumentumokat műtárgyszerűen tagláló munkák. Minthogy ezen előlegek egy része mára megsemmisült, csak a szóban forgó leírások révén tudunk képet alkotni megközelítő tartalmukról.

Akik ismerték Fekete Lajost, szeretetreméltó, szerény emberként jellemzik. Nemünk, főleg a magyar nyelv és irodalom iránti adottságai meg a személyes találkozás Vele. Munkái azonban példaként állnak előttünk — alázatra és elmélyedésre ösztönöznek.”

A Magyar Életrajzi Lexikon III. kiegészítő kötete (Akadémiai Kiadó, Budapest 1981.) a következőket tartalmazza:

„Fekete Lajos (Tardos, 1891. június 12. - Budapest, 1969. május 16.): turkológus, történész, paleográfus, egyetemi tanár, az MTA tagja, Kossuth-díjas (1956). Az I. világháborúban

katona volt. Szibériai hadifoglyok közé kerülve tanult meg törökül. Itthon Németh Gyula vezetése mellett oszmán-török filológiát, Bécsben Friedrich Kraelitznél oszmán-török diplomatikát tanult. 1929-től egyetemi magántanár. 1938-ig Budapesten az Országos Levéltárban dolgozott. 1938-tól 1966-ig, nyugalomba vonulásáig a budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi karának török filológiai tanszékén címzetes rendkívüli, 1952-től egyetemi tanár. 1937-ben, majd 1939-ben Isztambulban levéltári szakértő. Módszeresen

gyűjtötte és feldolgozta a hódoltság korának dokumentumait. A Levéltári Közleményekben 1924—1936 között különféle hazai és külföldi (drezdai, velencei, berlini) levéltárak magyar vonatkozású török okirataiból közölt regesztákat. Összegyűjtötte az egykori budai török levéltári anyagát fotokópián és mikrofilmen. (Az ELTE török tanszékén őrzik.) A szijákát-írásról írt munkája a legnehezebben olvasható török kézírás-típus megismerésének kézikönyve, amely gazdag forrásanyagot nyújt a történészek és nyelvészek számára is. A török diplomatika és paleográfia nemzetközileg elismert szakértője, a magyarországi török hódoltság korából származó dokumentumok egyik legkiválóbb kutatója volt. A magyarországi török helynevek, személynevek, hódoltságszabványok török jövevényszavainak tárgykörében nyelvészeti cikkei is jelentek meg. — Főműve: Bevezetés a török hódoltság diplomatikájába. — Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmassigkeiten in Ungarn (Budapest, 1926); Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy (Budapest, 1932); A törökkori Vác egy XVI. századi összeírás alapján (Budapest, 1942); Budapest a török korban (Budapest, 1944); Die Siyaquat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung. Beitrag zur türkischen Palaographie mit 104 Tafeln (I—II., Budapest, 1955); Budai török számadáskönyvek 1550—1580 (társszerzővel, Budapest, 1962, németül is); Szulejmán szultán (Budapest, 1967); Einführung in die persische Palaographie (Budapest, 1977). — Irodalom: Czeglédy Károly: Prof. Lajos Fekete (Budapest, 1961); Kakuk Zsuzsa: Fekete Lajos (Budapest, 1969); Ligeti Lajos — Csongor Barnabás — Káldy-Nagy Gyula: Búcsú Fekete Lajostól (kny., Budapest, 1969); Ligeti Lajos: Fekete Lajos (Magyar Tudomány, 1969. 10. szám); Sinkovics István: Fekete Lajos (Századok, 1971. 1. szám).”

Emlékezés Fekete Lajos akadémikusra

Mándoky Kongur István

(1944–1992)

Karcagon 1993. augusztus 22-én emlékeztünk Mándoky Kongur Istvánra. Szülővárosa szép megemlékezéssel és Györfi Sándor dombornívével tisztelt emléke előtt. Egy éve már, hogy nincs közöttünk. Egy éve már, hogy Dagesztánban, Mahacskalában életének 48. esztendejében utolérte a szívhalál. Eltávozott az utolsó hazai nomád turkológus, az európai turkológia legismertebb képviselője Ázsiában. Nehéz volt elhinni, hogy Őt is elvitte korunk betegsége. Őt, akit már gyermekkorában megcédzett a kuláklisra kerültek hányatott sorsa, aki mint „egyetemi ember” a kunsági parasztemberben is tiszteletet ébresztve naphosszat gyalogolt a kunsági pusztákon, bejárva kun őseinek nevét viselő minden dűlőt és tanyát, aki szórén megült lovával még az ötvenhez közeledve is versenyre kelt kazak, kirgiz és tatár barátainak tizenhuszonéves gyermekeivel, s aki a mindennapi rendes vendégjárás után még éjfélkor is leült íróasztala mellé, hogy az éjszakába nyúló rendhagyó szemináriumok után hajnali négyig-ötig dolgozzon egy-egy fordításán vagy cikkén. Talán épp ez a túlfeszített, sielő élet, ez a hajszolt, türelmetlen munka lett a veszte.

Karcagon, a Nagy-kunság fővárosában született 1944. február 10-én Mándoky Sándor jómódú kun gazda és Kocsor Karászi Erzsébet legkisebb gyermekeként. Karcagon járt elemibe és középiskolába is. 5. osztályos volt, amikor az első török nyelvkönyvet kapta a Nagy-kun Múzeum akkori igazgatójától, a néprajzos Szűcs Sándortól. Három esztendővel később Kiss Sándor tanár

úr is megajándékozta a karcagi Mezőgazdasági Technikum első osztályos tanulóját egy másik török nyelvkönyvvel. Nem elégedett azonban meg a nyelvkönyvekből szereshető ismeretekkel. Szerette volna az élő nyelvet is megismerni. Ezért találkozott egyre gyakrabban a szomszédos kunmadarasi orosz lakatnyában lévő kazak, krími és kazáni tatár, valamint karacsáj katonákkal. Jól választott, hisz ezek a nyelvek állnak a legközelebb kun őseinek nyelvéhez. E nyelvleckék később igen nagy hasznát látta mind a dobrodzsai tatárok, mind pedig a mongóliai kazakok között tett gyűjtőútjai során.

Tizenegy éves volt, amikor tanulmányaihoz Németh Gyulától, a pesti egyetemen a török nyelvek és a magyar őstörténet nemzetközi hírv. professzorától kért további segítséget. Az ő tanácsai és a tőle kapott könyvek segítségével tovább bővíthette ismereteit. 1963 és 1968 között az Eötvös Loránd Tudományegyetemen immár hivatalosan is tanítványa lett, s maradt élete végéig.

Az egyetemen Németh Gyula a török nyelvek és a magyar őstörténet, Fekete Lajos pedig az oszmán-török paleográfia és a hódoltság történetének rejtelmeibe vezette be. Ligeti Lajostól a mongol és kínai, Czeglédi Károlytól az arab, Telegdi Zsigmondtól és Bodrogligeti Andrástól pedig a perzsa nyelv alapjait sajátította el. De rendszeresen hallgatta Czeglédi Károly őstörténeti és népvándorláskori előadásait is. Valamennyi tanára közül Németh Gyula volt rá a legnagyobb hatással. Atyai segítsége és támogatása meg-

határozó volt tanulmányai és későbbi tudományos munkája, problémálatása, témaválasztása szempontjából. A kun nyelvemlékek tudományos vizsgálatához és feldolgozásához is az ő egyetemi óráin kezdett hozzá.

Az egyetem elvégzése után rövid ideig az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozott, majd a Körösi Csoma Társaság ügyintézője lett, 1970-től a Magyar Tudományos Akadémia Belső-ázsiai Egyetemi Kutatócsoportjához került. Itt bontakozott ki tudósi pályája, amely a magyar turkológia legszebb hagyományait folytatta.

Azt vallotta, hogy a Keletről Európába érkezett magyarság összekötő kapocs Kelet és Nyugat között, s hogy ezért mi jobban értjük-ezzenek a tudományos problémákat is, hisz azok saját múltunk szerves részei, amelyek megoldása elsősorban a mi feladatunk. De tisztában volt azzal is, hogy a csak magyar problémák vizsgálatára korlátozódó kutatói pálya óhatatlanul provincializmus-hoz vezet, s hogy az, aki a szakma általános kérdéseit nem ismeri, ezek megoldásában nem vesz maga is ténylegesen részt, előbb-utóbb szűkebb szakterületén is kudarcokra van ítélve. Bár több kollégája nevezte őt „kunológusnak”, valójában kevesen mondhatják el magukról, hogy a törökség kultúrájának oly széles skáláját látják át, amelyen ő otthonosan mozgott.

A magyar turkológia hagyományos területei közül élénken foglalkoztatta a hongfoglalás előtti török-magyar együttélés és a magyar őstörténet. Számos cikket és előadást szentelt e kérdések-

nek, s több régi török eredetű szavunk megfejtésével próbálkozott eredményesen (*bír, tilt, büti, kozma, kapkány, börtü*, valamint számos er-

ősi szavunk, így pl. *gyón, bo-csánik, bán, bűn, egyház, gyarló, irgalom, könyörül* stb.). Monográfiában kívánta

feldolgozni a magyar nyelv régi török elemeit és a történeli Magyarország török eredetű helyneveit. Több cikkben foglalkozott a baskír-magyar közös törzsnevekkel, s megnyugtatóan tisztázta, hogy a magyar *Jenő* törzsnév nem származtatható a baskír *Jänäy* szóból. Kimutatta, hogy a korábban közönséges hittörzsnevek közül történeli-nyelvészeti okok miatt a *Nägmän, Kese* és *Yulaman* baskír törzs- és nemzetségek nem hozhatók kapcsolatba a magyar *Nyék, Keszi* és *Gyula* törzs-, illetve nemzetségekkel. Ugyanakkor eddig figyelembe nem vett párhuzamok sorára irányította rá a figyelmet.

Legtöbbet választott témájával, szeretett kun őseinek nyelvével és műveltségével foglalkozott. Kutatásait azonban nem korlátozta a magyarországi kunokra. Foglalkozott a kínai, arab, perzsa, grúz, örmény, szláv, latin, magyar és román forrásokban a Kr. e. I. évezredtől a középkorig emlegetett kipcak-törökséggel, illetve a kipcakok által létrehozott, törzsszövetségek, államok és birodalmak történetével. Különös figyelmet szentelt a magyarországi és a balkáni kunoknak. Pályája elején foglalkozott az Arany Horda történetével. Gyűjtötte a mongóliai türk és ujjur rovásírási emlékeket, hogy egybevetthesse azokat a kun rovásírással. A korábban is ismert rovásírási emlékek tanulmányozásán túl kutatóútjain nyolc, korábban ismeretlen emléket talált, mongóliai kollégáival együtt pedig még további négyet.

Egyetemi doktori disszertációját is e tágabb témakör-

kipcsek nyelv tanulmányok címmel, s ebben főként a magyar vonatkozásokkal szerette

végül *Dobrudzsai tatár nyelv tanulmányok* címen készült el, amelyet 1971-ben *summa cum laude* minősítéssel védett meg. Bár a disszertáció az eredeti tervnek csak egy kis szeletét ölelte fel, jól szolgált a nagy célt, a magyarországi kun nyelv emlékei tervbe vett feldolgozását. E munka egy részét

el. A *kun nyelv magyarországi emlékei* címet viselő disszertáció, amelyet halála után szülővárosa jelentetett meg, addigi kutatásainak főbb eredményeit tartalmazza, de ebben a formában nem tervezte kiadását. Jóval teljesebb és terjedelmesebb könyvben akarta feldolgozni a kun nyelv magyarországi emlékeit. Ehhez kapcsolódott volna az a kun nyelv-könyv, amelyben a magyarországi kun nyelvet kívánta rekonstruálni, bőséges szöveget és egy szöveggyűjtemény kíséretében.

Hamar felismerte, hogy a kun nyelv megismerése szempontjából a régi kun-kipcsek és egyéb török nyelvemlékek tanulmányozása mellett milyen nagy segítséget nyújthatnak a ma is élő kipcsek nyelvek. Ezért látogatta meg már az első egyetemi év befejezte után a Romániában élő dobudzsai tatárokat, majd a következő nyáron a bulgáriai tatárokat. Ezt követően pedig Mongóliába utazott, hogy a helyszínen tanulmányozhassa az ott élő török kisebbségek, a kazakok és tuvák nyelvét, szokásait és népköltészetét. Ezután a nyári és téli szünidőkben rendszeresen végzett nyelvi, néprajzi gyűjtéseket a romániai és a bulgáriai tatárok, valamint a mongóliai kazakok és tuvák körében. Kutatásait az egyetem befejezése után

és az MTA anyagi támogatásával szinte évente folytatott nyelvi-néprajzi gyűjtéseket

ban. 1960-ban hazasságot kötött Ötewli Magzumgizi Ongaysa kazak nyelv- és irodalom szakos tanármóvel, és így rokonlátogatásai alkalmával már szabadabban mozgatható olyan vidékeken is, amelyeket akkoriban európai kollégái csak a szigorúan ellenőrzött vonatok ablakaiból láthattak, s ahová a barátai

takon juthattak el. Az utóbbi években lehetősége volt helyszíni kutatómunkát folytatnia Baskíriában és a volgai tatárok között, s eljutott Kínába, az ottani uigurokhoz is. A kazakok és tatárok között gyűjtött nyelvi-néprajzi anyag gyakran segítette több olyan magyarországi kun nyelvemlék megfejtesében is, amelyet elődei korábban hiába faggattak. Biztonsággal mozgott kun őseinek kései rokonai között. Mindnyájuk nyelvét anyanyelvi tökéletességgel beszélte, s Magyarország hajdani ifjúsági lovasbajnoka lóháton is elismerést és tiszteletet vívott ki a kazak pusztákon élő rokonok között. A Közép-Ázsiában eltöltött hosszú hónapok olyan összehasonlító anyag és tapasztalat birtokába juttatták, amilyenről európai kollégái csak álmodni mertek. A terepen szerzett ismereteket az európai turkológia és tudományosság legszívnvonala sabb módszereivel dolgozta fel és tette közkinccsé szakfolyóiratokban és népszerűsítő kiadványokban megjelent cikkeiben, nagyszámú előadásában. Bár kollégái gyakorta vádolták azzal, hogy keveset ír, magyar, francia, angol, német, török és kazak nyelvű dolgozatainak száma meghaladja a 130-at. Kirgiz, krimi tatár, nogaj, karacsaj-balkár, kumük vagy baskír nyelven

talán soha nem tudjuk összegyűjteni. Még több azoknak a műveknek a száma,

gával a sírba, s amelyekkel senki sem tud már megírni helyette. Az írásnál fontosabbnak tartotta a gyűjtést. Gyakran mondogatta, hogy addig kell gyűjtenie a szemünk előtt pusztuló kincseket, amíg lehet és amíg bírja erővel, egészséggel. Így tervezte, hogy majd ötven éves kora után lát hozzá a gyűjtött munkához, s megírja. De később nem volt megírva. Dagesztáni kutatóúton volt 1992 nyarán, amikor elragadta a halál, fiatalon, 48 évesen, ketté törve egy nyugtalan, rendkívül ígéretes tudósi pályát.

Tudományos munkásságától elválaszthatatlan az a szerep, amelyet a volt szovjet tagköztársaságokban, Romániában és Bulgáriában élő török népek kultúrájának megóvása, lelkiismeretük, nemzeti identitásuk ébrentartása területén játszott. Arab és török nyelvű Koránok százait juttatta el hozzájuk, megróttá őket, ha gyermekeikkel anyanyelvük helyett oroszul, románul vagy bolgáru beszélték. Györffy István, Németh Gyula és Szűcs Sándor nyomdokain haladva maga mutatott példát a pusztuló népi kultúra megmentésében. Zsúfolásig megtelt egyetemi előadásain, vagy a Szabad Európa Rádió kazak és kirgiz műsoraiban kazak és kirgiz diákok százaiban tudatosította saját kultúrájuk gazdagságát, s nyerte meg őket e kultúra megóvásának, ápolásának. E veszélyes munkában a kirgiz és kazak értelmiség legjobbjai támogatták, olyan kiváló barátok mint Csingiz Ajmatov vagy Olzsész Szülejmanov.

Nem adatott meg neki, hogy mesteréhez hasonlóan iskolát teremtsen. Az utóbbi években egyre nagyobb szomorúsággal emlegette, hogy

tanak igényt tudására. Ebben nehéz természetének is szerepe volt. Könnyörtelen kriti-

kun nyakassága kollégái között több ellenséget szerzett neki, mint barátot. De sokan voltak a barátok is. Nem nagyon lehetett hozzá úgy menni, hogy ne legyen náluk három-négy egyetemista, kunsági vagy kazaksztáni atyafi, vagy Magyarországon tanuló kazak, kirgiz, tatár, török, mongol diák. Ekkor a gyűjteményhez vagy könyvtárhoz hasonlatos lakás melegsége, vagy a kollégiumi hidegkoszt után Aysa Aba *besparmakja!* Az étel elkötése után, amelyet Pista kedves pálcikáival fogyasztott el, következtek az éjszakába nyúló rendhagyó szemináriumok, erős, zöld teák kíséretében. Általában egy-egy új könyv vagy cikk kritikája szolgált a beszélgetés kiindulópontjául, amely a résztvevők összetételétől függően rendszeren kazakul, törökül vagy magyarul folyt. A beszélgetés azonban hamar a török-magyar kapcsolatokra terelődött, s ilyenkor időben és térben hatalmas távolságokat tehettünk meg. Egyre jobban belemelegetett a beszédbe, s amikor vastag szemüvege mögül, nyugtalanul mozgó szemével észrevette, hogy hallgatói nem értettek meg valamit, felugrott, s gazdag könyvtárából leemelt egy-egy könyvet, hogy mondandóját alátámassza vagy szemléletesebbé tegye. Ilyenkor érezte igazán jól magát. Szívesen beszélt s szívesen válaszolt a legügyetlenebb kérdésekre is!

Mégis szűknek, kicsinynek érezte itthoni hallgatóinak taborát. Az utóbbi években egyre komolyabban foglalkozott azzal a gondolattal,

(Folytatás a 10. oldalon.)

hogy Törökországban, Kazakisztánban vagy Kirgizistánban telepszik le, ahol hasznosabban tudja szolgálni az ügyet, a törökség megismerését és megismertetését, a török-magyar kapcsolatok felderítését és bemutatását. Nem véletlenül gondolt erre, hisz közöttük mindent megkapott, amit ember megkaphatott, s amit itthon nélkülöznie kellett: szeretetet, megbecsülést. Szívesen látott testvérként fogadták a puszták pásztoraí éppúgy, mint a tudományos élet vezetői. Előadásait zsűfólásig megtelt termekben tartotta. Hívták Ankarába, Kayseribe, Pispekbe és Almatiba is. Márcsak az utolsó formások hiányoztak. Kazak barátai katedrával és új otthonnal várták. Folyamatban volt kazak állampolgárságának ügye is. A sors rendeléséből azonban az új otthon immár végleges nyughelye lett. A Kazak Tudományos Akadémia és a Kazak Írószövetség temettette el, oly tiszteességgel, amelynél nagyobbban halandó aligha részesülhet. A majd négy órás szertartáson a közép-ázsiai török népek vettek végső búcsút tőle, de ravatalánál ott álltak a kazak, kirgiz és török tudósok, írók, költők és a szomorúan kisszámú magyar búcsúzó, családja, szülővárosa és a Külügyminisztérium képviselői is. Ott nyugszik, ahol a kazak kultúra nagyjai, a Kengszai temetőben, a Tien-sán lábainál. Azt beszélték, hogy a föld befogadta testét: amikor meghalt, augusztus 22-én Közép-Ázsiában megrendült a föld, s temetése napján, szeptember 3-án eseperészett az eső. A magyar keletkutatásnak immáron két sírja is van Ázsiában: Körösi Csoma Sándoré és az Övé.

Ágoston Gábor

Magyar búzafajták Trákiában

Trákia. Ez a szó mindannyiunkban történelmi emlékeinket idézi. Földjét járva viszont leginkább a Dunántúlhoz hasonlítható. Végeérhetetlen dombos, lankás táj ez, csaknem egészében mezőgazdaságilag művelt világ. Az oszmán hadisírekre már csak a városok minaret-erdei emlékeztetnek — egy-egy dzsámit, mecsetet általában a sikeres hadjáratok emlékére emeltek —, de ugyanúgy halvány nosztalgia maradt csak a rodostói magyar emigráció még fellelhető relikviái nyomán. Van azonban, pontosabban lett azonban valami, ami a török—magyar kapcsolatokba új elemet vitt. Ez pedig nem más mint a búza. Trákia földjét járva jószerivel minden második búzatáblában martonvásári búza köszön ránk.

Valahogy a hazaérkezés örömét adja, mikor az ember bemegy egy falusi tea-házba, és az ott üldögélő, iszogató parasztok csendes keleti méltósággal, de széles mosollyal üdvözlők, poharat nyomnak a markába, és elszalajtanak egy-két gyereket a többiekért, hogy már megint itt van, meglátogatott minket a martonvásári ember. Fogalomra vált itt az Mv 9 és az Mv 12, vagyis itteni nevén az Arpathan 9 és az Atilla 12. Nem haszontalan, ha egy körkép formájában áttekintjük e két fajtánk trákiai termesztésének sikereit és egyszerűségeit is.

A fajták sikere, gyors terjedése nem volt teljesen magától értetődő. Könnyű volt visszaszorítani a helyi búzafajtákat, de ugyanakkor komoly versenyt jelentett a jugszlávok egyidejű megjelenése.

A Mezőgazdasági Kamara képviselője elmondta, hogy 1988-ban a kedvező tapasztalatok alapján mintegy 430 000 ha területen vetettek a parasztok martonvásári búzát. Nebil Eyikeyiç szerint mindkét fajta jól termett. A Kamarának azonban erősen meg kellett küzdenie a vetőmagigények kielégítésével.

A TMO, a török Gabonaforgalmi Vállalat edirnei terményforgalmi vezetője Serafettin Demir értékelte a martonvásári fajták minőségét. Jó a hektoliter-tömegük, jó a lisztkihozataluk.

A négy európai tartomány legnagyobb vetőmagszaporítója a Lüleburgazi Állami Gazdaság. A megélénkült vetőmagpiac elmondásuk szerint, de szemmel láthatóan is (új épületek, beruházások) nagy nyereséget hozott a gazdaságnak. Gürkan Ogan az új igazgató elmondta, hogy nagy területen termelik búzáinkat.

Szót kell ejteni a növényvédelemről is. E tekintetben Trákia nagymértékben eltér hazánktól. Lisztharmat itt is van, de nem

terjedik veszélyes betegséggé (főben be-széd, *epurto*). A rozsübetegségek (a-kán iorduinak eiő). A legtöbb bajt a szartő-betegségek okozzák. Elősegíti terjedésüket a részleges monokultúra, és a szinte általános napraforgó-búza váltó. E betegségek nem fajtaspecifikusak, leginkább táblához kötöttek. Sajátos a fauna kártevő is. Hazai mércével mérve is kifogástalannak tekinthető a gyomirtás színvonala. Van jövője az agrokémiának. A köseni Yilgar Çeliker korábban agrotechnikus kutató volt. Két éve önállósította magát, és ma több község területén növényvédelmi szolgáltatást végez. Felvételez, szaktanácsot ad, vegyszert forgalmaz, és néhány alkalmazottal, saját géppel bérme-kában el is végzi a permetezéseket. Ő például kifejezetten Martonvásár párti. Véleménye szerint a martonvásári fajták a többinél toleránsabbak a szartő-betegségekkel szemben.

A korábbi évek agrotechnikai tapasztalatcseréi nem voltak hatástalanok, leg-alább a műtrágyázást illetően.

Végezetül, de nem utolsósorban érdekes a búzanemesítők ambivalens hozzá-állása a martonvásári búzafajtákhoz. Dr. Necati Hazar, az edirnei intézet búzane-mesítője és egyben megbízott igazgatója sikeresnek tartja búzáinkat. E sikerekben nekik is részük van, hiszen e két fajtát kísérleteik alapján ők választották ki annak idején. A minisztérium megbízásából ők végzik a fajtafenntartást és az elit előállítását. Sajnos az új fajták megjelenése erősen lecsökkentette saját fajtáik területi részarányát.

Ennek persze egy nemesítő sem örül. Még akkor sem, ha egyébként anyagi veszteség nem éri, hiszen Törökországban sem fajtajutalék, sem royalty nincsen. Véleménye szerint a jövő útja a közös búza-fajták előállítása lenne.

Az Arpathan 9 és az Atilla 12 összes-ségében kiállta az eddigi próbát. Fogadta-tásuk jó volt, elterjedésük rohamos. Biztos, hogy a sikerhez kicsit a nemzeti szimpátia is hozzájárult, hiszen a török a magyart testvérének, barátjának tartja. De az is biz-tos, hogy a fajtának jónak, versenyképes-nek kell lennie. Végignézve a fajtakísérle-tek martonvásári parcelláin, jó volt hallgatni a török kollégák tanakodását, hogy vajon melyik lesz a következő fajta. Ma még nem tudni, de hogy közöttük van, az valószínű. Jó lenne évek múltán is úgy betérni egy-egy fajusi tea-házba, hogy a parasztok mo-solya ne kopjon meg.

Dr. Jolánkai Márton

A magyar tárgyú oszmán-török krónikaillusztrációkról

A török népekhez fűződő esti kapcsolataink nyomán a törökök nyelvét, történelmét, irodalmát és szokásait már a hódítás korában élénk érdeklődés kísérte hazánkban. A XVII-XVIII. században egyre inkább kiterjedő nyelvészeti gyűjtést, történelmi kutatást

telben török krónikák magyar fordítása jelent meg, a magyar történelemhez kapcsolódó leírásokkal.

Ezek a források annál is értékesebbek, mivel az oszmán hatalom gyors balkáni sikerei már a XIV. század végén nyílt összecsapáshoz vezettek Nikápolynál a magyar és török hadak között. Bővelkedett azonban hadi eseményekben a következő évszázad is, míg nem 1526-ban, a mohácsi csata vérzőzónájában pusztult el királyával együtt a magyar-ság színe-java. Alig másfél évtizeddel később az ország szíve, Buda vára is szinte ellenállás nélkül jutott a hódítók birtokába, és ezzel Magyarország történelmében új korszak nyílt meg: a közel másfél évszázadot felölelő török hódoltság kora.

A fentebb vázolt jelentős hadi sikerek élénken foglalkoztatták a XVI. századi török krónikaírókat. Nem tekinthetjük különös jelenségnek, hogy éppen a ránk nézve gyászos kimenetelű, a törökök szempontjából viszont annál sikeresebb történelmi esemény, a mohácsi csata az, amellyel kapcsolatban történelmi irodalmunk először tesz említést török miniatúrákról.

Kutatóink azonban a török krónikák feldolgozása közben kevés ábrázolással találkoztak, és így forráskiadványuk alig tájékoztat bennünket a kéziratok történelmi művek illusztrációjáról. Az elsőrendű török források a magyar események hőséges leírása közben nem szorultak ugyanis különösebben ábrázolásos kiegészítésre.

Külföldi gyűjtemények, elsősorban az isztambuli Topkapı Sarayı Múzei, a bécsi Österreichische Nationalbibliothek és a dublini Chester Beatty Library viszont igen érdekes 1537-1600 között létrejött török és perzsa nyelvű munká-

kat őriz. A történelmi események valóságának tekinthető krónikáknál indokolt, hogy a hézagos leírásokat színpompás, gazdag illusztrációk pótolják.

A krónikák magyar történelmi eseményeket megörökítő miniatúráinak történelmi és művészettörténeti vizsgálata a történelmi eseményekhez fűződő

belül a díszítőművészetek, építés-, viselkedés-, fegyver- és hangszertörténet kutatása szempontjából is fontos.

A krónika történelemmel foglalkozó krónikaillusztrációknak az oszmán-török festészetben elfoglalt helyét csupán az iszlám és oszmán festészet kialakulásának ismeretében lehet kijelölni.

A török népek festészetének fejlődési folyamatában az anatóliai oszmán birodalom alapításáig (1299) ujjur, iráni nagy szeldzsuk, mongol, valamint anatóliai szeldzsuk stíluskorszakok különíthetők el.

A XVI. századig egymást váltó oszmán uralkodók túlzó puritanizmusa nagymértékben korlátozta a krónikaillusztrációt is.

I. Szelim (1512-1520) Tebriz 1514. évi meghódítása után nagy hadizsákmánnyal és számos perzsa festővel érkezett vissza Isztambulba. Az udvarába hívott festők jelentékenyen hatottak a helyi művészet fejlődésére. Az uralkodó által életre hívott szeráji festőműhely már olyan fellendülés kezdetét jelzi, amely az oszmán-török festészet legvirágzóbb korszakát is bevezette.

Ennek a fellendülésnek köszönhető számos művészi krónikaillusztráció is.

A török krónikaírók a XVI. századig nem tud magyar történelmi tárgyú illusztrációkat felmutatni. Főként az oszmán uralkodók puritanizmusának, túlzó vallási fanatizmusának a következménye, hogy a török-magyar érintkezések korai eseményeihez, az 1396. évi nikápolyi csatához, valamint a Hunyadihoz és korához kapcsolódó ábrázolások is másfél-két évszázadig vártak magukra.

Az oszmán-török miniatúrafestészet általunk tanulmányozott szakaszában, a XVI. század második, harmadik harma-

dikában, közel egy évszázadig a gyománny örököseként érkezett el tetőpontjára.

A magyar történelmi tárgyú török miniatúrák kutatásánál abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a tanulmányozott anyagon keresztül a XVI. század török képzőművészetének színvonalát, stílusát, témáit megismerhetjük.

A magyar történelmi jelenetek legelső kódexábrázolásai a szulejmáni korszakban születnek meg.

Az oszmán festészetben már az 1530-as évektől olyan haladó irányzat jelentkezik, amely valóságshűségre törekvő ábrázolásmódjával tűnik ki. Az irányzat nagyon változó, mondhatnánk egyenlőtlen művészi értékű miniatúrák koruk más ismert oszmán képzőművészeti alkotásaitól topográfiai sajátosságaikkal is különböznek.

E csoportból az 1543. évi magyarországi hadjáratral kapcsolatos miniatúrasorozatnak szenteltünk különösebb figyelmet.

A XVI. század jelentős részét felölelő időszak közepe táján művészi szempontból igen eredeti perzsa nyelvű krónikát írnak Isztambulban. A mű gazdag ábrázolás anyaga mély perzsa és nyugati hatásokat egyesít. A kötet magas művészi igényű magyar történelmi miniatúráinak létrejöttét az egykorú szultáni udvari festőműhely művészi közösségének összetétele magyarázza. Erről pedig egy 1557-1558. évekre keltezett számadáskönyv tájékoztat bennünket. A jellegzetes, kitűnő alkotások török, perzsa és nyugati, köztük magyar mesterek és segédük munkája nyomán keletkeztek.

A következő évtizedekben írják azokat a török nyelvű krónikákat, amelyeknek az illusztrációi történelmünk eseményeit már lényegesen megváltozott fogalmazásban szemléltetik. Ezek az ábrázolásokon nagymértékben csökken a nyugati hatás, különösen a szigetvári hadjárat történetét elbeszélő, 1568-ban befejezett kézirat képanyaga képvisel ekkor magas művészi szintet.

(Folytatás a 12. oldalon.)

Repüljön az Omnibusz Utazási Irodával Isztambulba!

1993. november 2. és december 14. között, keddtől péntekig

három éjszaka szállodában, reggelivel 23 800,— Ft.

Várja Önt a szultánok városa!

Helyfoglalás és részletes felvilágosítás: Gulyás Enikőnél a 149–4124
és Gál Tímeánál a 142–5016 telefonszámon.

(Folytatás a II. oldalról.)

Az oszmán festészet török és nyugati kutatói szinte egyöntetűen vallják immár fél évszázad óta, hogy az 1560-1590 közötti három évtized művészeti fejlődése töretlen. Ezen időszak festészete magyar történelmi miniatúráival számunkra is fontos, fejlődése nagy általánosságban egyenletesnek is tekinthető. Jelentősége tehát az oszmán képzőművészet kutatása szempontjából valóban döntő.

III. Murád két évtizedes uralkodása (1574-1595) mind a képzőművészet, mind a műipar terén hatalmas fellendülést hozott. Az oszmán festészet kétségtelenül legvirágzóbb korszakának, amelyben egyben a történelmi festészet is tetőpontjára jutott, miniatúrák százainak kitűnő kompozíciója köszönhető.

A török történelmi festészet — bennünket magyar vonatkozásaival közelről érdeklő — virágzó szakasza III. Murád uralkodásával azután véget is ér.

Igaz, a krónikairódalom és illusztrálás iránti érdeklődés örököse, III. Mehmed (1595-1603) uralma idején sem lanyhult. A szultán 1596. évi magyarországi hadjáratát megörökítő krónikának a XVI-XVII. század fordulójáról származó illusztrációi már a hatalmas világbirodalom rohamos hanyatlását jelzik.

Az oszmán-török krónikák és az illusztrálásukra szolgáló miniatúrák elemzése arról győzt meg bennünket, hogy a magyar események élénken foglalkoztatták a török történetírót.

A jeles török krónikások leírását többnyire olyan illusztrációk egészítik ki, amelyeket a legkiválóbb művészek, illetőleg az írányításuk alatt álló műtermi művészi közösségek szolgáltattak.

Az oszmán-török, keleti, nyugati és magyar művészekből alakult szultáni udvari festőműhely alkotó közösségének nemcsak Buda, Esztergom, Székesfehérvár, Szigetvár, Temesvár, Szabács, Nándorfehérvár számos színpompás és szemléletes ábrázolási változatát köszönjük. Művészetük történelmünk egyik-másik érdekes eseményéhez is közelebb vitt bennünket.

☛ Fehér Géza

TÖRÖK FÜZETEK

A Magyar-Török Baráti Társaság időszaki lapja

Szerkesztőbizottság:

Dávid Géza, Puskás László, Szmilkó Györgyi, F. Tóth Tibor

Felelős szerkesztő: F. Tóth Tibor

Tervezés, tipográfia: Takács István

Levél cím: Szmilkó Györgyi 1361 Budapest, Pf. 6.

Fax: 117-94-53; 117-27-19

Sokszorosítja és terjeszti az MTBT

HU ISSN 1217-6141